

„Piszkos kezű tudós”?

A napokban eszembe jutott Bernard Shaw. Az angol szatíra „nagy örege” ezúttal furcsa összefüggés-láncolat áldozata lett. Ő, aki mindig komolyan mosolygott a dolgokon és nevetve mondott kemény igazat, most komor viziójával kísértett emlékezetemben. Felrémlt előttem a tudományról mint az egyén örömérőjéről festett komor képe: a kisgyermek, aki már négyéves korában kivonul az erdőbe, hogy ott magányosan elmélkedjék a számelmélet mélyebb értelméről...

Mindez akkor jutott eszembe — és itt a furcsa összefüggésláncolat —, amikor alaposabban elgondolkoztam afelett, amit az RKP Országos Konferenciája a tudományról, a vezetés tudományáról és a tudomány vezetéséről mondott. Gondolatok kavargtak bennem egyénről, csoportról, kutatókról és üzemekről, a gazdasági hatékonyság és szervezés szerepéről — az emberről és jövőjéről.

Az értékek skálája nagyon változó. Ami évekkel, évtizedekkel ezelőtt a jövő csillogó záloga volt, ma segédeszköz csupán, s ami különcödő egyedek kedvtelése, szórakozása volt, ma országok és népek jelenének és jövőjének kovácsa. A természeti nyersanyagok napja leáldozóban van, az alkotó gondolat, a tudományos kreáció csillaga magasba szökő tendenciát mutat. Régen az országok és népek gazdagságát elsősorban altalajuk nyersanyag-készletei jelentették. Ma ez csak a keret. A nagy érték az ember, az alkotó ember, aki fel is tudja használni a rendelkezésre álló adottságokat; az ország szellemi és tudományos kapacitása az az erő, amely a gazdasági életben anyagi javakat termel, s így az érték-skála felsőfokára szökik. A statisztikusok arra a következtetésre jutnak, hogy tíz év múlva a világkereskedelem exporttermékeinek 80%-át olyan termékek teszik majd ki, amelyeket ma még fel sem találtak... Egy üzem nélküli jó gondolat ma talán értékesebb, mint egy gondolatoktól mentes rossz üzem — olvastam múltkor valahol.

De miféle gondolat? Amolyan sivár, egyedi elmélkedés, amit a shaw-i látomás vetít elénk? Avagy a „big science” ipari méretű tudományos kutatásainak nagyszerű termékei.

Az alkotó tudomány és a gyakorlati hasznosítás viszonyának elemzése továbbfűzi az összefüggések láncolatát.

Egy évvel ezelőtt az alapvető és az alkalmazott kutatások arányáról értekeztem e helyen — s ez a probléma, sajnos, még ma is érvényes. Igaz, a méretek és a viszonyok módosultak. A nézetek és elvek kristályosodtak. A „vagy-vagy” kérdésfeltevés végül az „is—is” javára dőlt el, mégis függőben maradt még egy és más.

Történetesen az információcserére szeretnék utalni. A vezetés és tervezés főkéleltetéséről előterjesztett Központi Bizottság-i jelentés, a viták és az elfogadott határozatok messzemenően kidomborítják a tudományos információk cseréjének jelentőségét. Országunk kezdeményezője volt az ENSZ nemrégiben elfogadott egyik határozatának, mely éppen a tudományos információcserével foglalkozik. A hangsúly természetesen mindenütt a tudós—tudós közti információcserén van, és ez természetes is. Van azonban itt, nálunk, benn az országban e cserének még két másik — véleményem szerint nem kevésbé fontos, sőt, a jelen szakaszban talán még fontosabb — vetülete is. Nevezetesen, a tudós—technikus, a technikus—technikus, más szóval: kutatólaboratórium—alkalmazó üzem, és üzem—üzem közti információ cseréjének kérdése; az a bizonyos Nobel-díjas Wigner Jenő bevezette fogalom: „a kezüket bepiszkító“ tudósokról.

Úgy vélem, eljött végre az ideje a „kezüket bepiszkítani nem sajnáló“ tudósoknak is. Azoknak, akiket be kell vonni a nagyüzemek mellett létesülő vezetőtanácsokba — tudományos tanácsokba —, vagy nevezniük, aminek akarjuk, akik kapcsolatba kerülve a termeléssel, transzmissziós szíjként működhetnek az elvont képletek és a gyakorlat szükségletei — az elvi elképzelések és a technológiai lehetőségek — között, akik gondolkodva alkotnak és alkotás közben gondolkodnak.

A shaw-i elvont, egyedi filozofikus elmélkedő — mint az „örvendő egyén“ — és a wigneri „pizkos kezű tudós“ — mint a társadalom kollektív alkotóinak szerves része — látomásban így fonódik össze az alapvető és alkalmazott tudomány „is—is“ problémájával, és így lesz az információcseréje láncolata zárt.

Mindez persze még nem érinti az üzem—üzem közti információcseréje problémáját, amely külön vizsgálatot érdemel, hiszen hiánya a párhuzamosságok egyik oka, s így káros; megléte pedig fontos láncszem.

És ez lényeges, mert az együttműködő értelmek értéke nem összegeződik, hanem hatványozódik.

És aki ezt nem érti meg — lemaradásra ítéltetett.

Köteles Sámuel erkölcsstani művének címlapjai (1817)

◆ A film a tömegművelődés és tömegszórakozás egyre szaporodó lehetőségei között még mindig előkelő helyet foglal el nálunk. A Cinema megkérdeztjeinek 16,9%-a elsősorban a XX. századi népművészet felé vonzódik, s ezzel a film a második helyet foglalja el a könyv mögött, megelőzve a tv-t, színházat, zenét, sőt még a sportot is. Az sem közömbös, hogy még a tv-tulajdonosok 42,9%-a is szívesebben néz meg egy filmet moziban, mint otthon, a saját készülékén.

A mozilátogató az esetek többségében ma már tudatos néző, akit a film kiválasztásában a minőségi biztosítékot jelentő ismert rendezők, színészek vagy nemzetközi filmdíjak, a filmekről megjelent ismertetések, bírálatok irányítanak. A mai néző a világ filmtermésének tudatos és egyre realisabb ismeretében igényli, várja a jó filmet s olykor — mint a iasi-i Cronica egyik számában közölt ankét néhány alanya — ingerülten utasítja el a „biztos kasszasiker“-re számítva behozott produkciót.

A látogatóknak ma már mindössze 16,9%-a megy moziba öletszerűen s 22,7%-a a puszta szórakozás igényével. A nézők 24,7%-a, ha körvonalatlanul is, de a jó filmet keresi, 23,4%-a a filmscenárium alapjául szolgáló könyv elolvasásából szerzett élményeire, 12,3%-a pedig kialakult eszméi és művészi igényére, ízlésére támaszkodva tudja, mit vár.

◆ Több szocialista ország építőművészeinek képviselői legutóbbi bukaresti tanácskozáson a lakásépítés modern követelményeiről és perspektíváiról tárgyaltak. A tanácskozás — melyet gazdag dokumentációs anyag, tervaj-

Az utóbbi két-három században hazai filozófiai irodalmunk viszonylag gazdag volt erkölcsstani művekben, marxista értékelésük kibontakozása azonban késedelmes. E paradoxális helyzet egyik oka az, hogy elméleti etikai kutatásaink sincsenek még a mai indokolt igények magaslatán. Már a forradalmi demokraták is a társadalom átrendezésétől várták az egyének gyökeres jobbá válását, a materialista történefffelfogás pedig tudományos világítja meg mindenféle tudat (gondolkodásmod, érület) másodlagosságát. De e másodlagosságnak is megvan a maga dialektikája. A nem forradalmi időszakban sem csak „pötlék“ a haladó erkölcsstani gondolkodás, a politikai sivárság kompenzálására irányuló törekvés, hanem előkészület is jobb időkre. Az ilyen előkészületek egyik legjelentősebb erdélyi példája Köteles Etikája. Ennek nagyszabású voltához persze csak keret az, hogy kétkötetes. A tömör és főként korszerű, sőt előremutató mondanivaló teszi igazán becessé.

Bármennyire másodlagos szakja volt Kötelesnek az államtudomány, 1803-beli *Politikájában* olyan elsőrangú fontosságú dolgokat állít, amilyeneket azelőtt kevesen mertek nálunk megkockáztatni. Erszényes József tógátus jegyzetének első, az eddigi kutatóktól nem ismert kötetében a 25. paragrafus azzal az elvvel kezdődik, hogy „a fő hatalom az egész népé“. A nép érdekében követelt a 135. §, hogy a törvények „legyenek a nemzeti nyelven“.

Köteles a kiváltképpeni filozófiai tárgyakat illetőleg lépcsőzetesen jutott el a magyar tannyelvhez, és oktatói működése első évtizedét egy alsófokú anyanyelvű logikai tankönyvvel koronázta meg (lásd *Korunk*, 1958. 1616—1618). A második évtizednek már a legelején megtette a minőségi ugrást egy olyan kézirat összeállításával, amelynek majdani kinyomtatása a kor tudományos könyvtermése és szaknyelve szempontjából egyaránt emlékezetes esemény volt.

Pedig Köteles az etikának pusztán az „elejét“ adta, tehát fő művét csak az erkölcsstani *eleméibe* való bevezetésnek szánta, méghozzá kézikönyvvül „a maga tanítványai számára“. Fő művet mondunk, mert legalábbis vaskossága révén ennek nevezhető. Köteles Sámuel összes megjelent írásai közül ebben van a legmasszívabb és legmesszebbmenő politikum. A maga nemében határozottan felülmúl minden addigi hazai teljesítményt, ami nem kis szó. Fogyatékoságai elbírálásakor nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a XIX. század elején, Nyugat-Európa-hoz képest elmaradott országban, felekezeti iskola használatára készült, és nem szelíd ásványtani, hanem etikai kérdéseket feszeget, amelyek így vagy amúgy az uralkodó osztályok érdekének az elevenébe vágnak.

A könyv 1812. július 1-i keltezésű előszava megerősíti azt, amit egy kolozsvári és egy marosvásárhelyi kéziratot változata tanúsít: Köteles már néhány esztendeje annak alapján tanított. Diákjai sok ízben kifejezett óhajának tett eleget, amikor a mű kiadására szánta el magát, hogy a hallgatók rend-

szeres, alapos útmutatást kapjanak, amely szerint „lépésenként mehetnek elé a tudományban“. És mivel a meggyőzően írt, nemes célzatú etikák „az akaratot formálják“ a „minden alacson haszonkeresésen feljűl emelkedett karakter“ irányában, ezt a jellemalakítást pedig egy boldogulni akaró társadalomban mindenkire ki kell terjeszteni, ezért Kőteles műve a kompendiumnál „bővebbecke imitt-amott“, hogy ne csak a szóbeli magyarázatokkal is segített diákok tudjanak benne eligazodni.

Százötven évvel ezelőtt azonban pusztán a kinyomatásra szánással még nem lett könyv egy tanárember jókora kéziratából. Mecénásra vagy az ügyet felkaroló intézményre volt szükség. Az előbbit Kőteles sohasem vette igénybe, az utóbbi viszont éppen 1811-ben adott magáról biztató életjelt: a főkonzisztórium alulról jövő unszolásra (s talán az ellenőrzés céljából is) elrendelte, hogy a tanárok küldjék fel kéziratuk kurzusaikat megjelentetés végett. Így került Kőteles Etikája a főkonzisztóriumhoz s innen Mártonfi József katolikus püspökhöz, a kissé egykőnyvű cenzorhoz, aki többek között Gheorghe Sincai *Krónikájára* ráírta a non admittitur. Itt aztán beköszöntött a könyvvé válás meglehetősen elnyújtott „momentumainak“ egyike: a kézirat két és fél éven át volt vizsgálat tárgya. Legalább ugyanannyi ideig tartottak a nyomdai munkálatok Vásárhelyt.

A filozófiát és általában a megismerést Kőteles nem tekintette öncélúnak. *Enciklopédiája* 38. paragrafusában írta: „Hogy ha már valaki a maga filozófiai vizsgálódásaiban az okosság fő céljait elmelölzi és csak a teoretikai esméreteket teszi egyedülvaló céljává, úgy csupa szemlélődő filozófusnak nevezetik. Az ilyen, csupa fellengős spekulációból álló filozófia, melynek legkisebb erkölcsi vagy cselekvő tendenciája sincs, egy olyan élő fa, mely virágot ugyan hoz, de gyümölcsöt nem terem.“ Ez a gondolat előremutat, azonban az eticizmuson belül marad, az idealista moralizálást nem lépi túl. Lenin ismeretelméleti vonatkozásban mondta a filozófiai idealizmusról, hogy az olyan meddő virág, mely az eleven, termékeny, igaz, hatalmas emberi megismerés élő fáján nő. Marx hangsúlyozta, hogy az idealizmus — bár áttörte minden korábbi materializmusnak azt a fő korlátját, hogy a valóságot csak a szemlélet alakjában fogta föl — nem ismeri a valóságos, érzéki tevékenységet.

Kőteles foglalkozott a gyakorlati tevékenység kérdéseivel, de nem rokonszenvezett a társadalom átalakításának forradalmi módszereivel. A korabeli erdélyi viszonyoknak megfelelően Kantéktól tanult. Az ő szemükben „az első francia forradalom követeléseinek — állapítja meg Marx és Engels — csak az volt az értelmük, hogy ezek általában a »gyakorlati ész« követelése, és a forradalmi francia burzsoázia akaratnyilvánulásai a tiszta akarat törvényeit jelentették nekik — az akaratét, aminőnek lennie kell.“ Kőteles is többnyire az eszményi akarat körül forgolódott, de ez nem akadályozta meg abban, hogy beszéljen általában az önzés tényéről, konkrétan például az arisztokraták vagy a gyarmatosítók egoizmusáról. Hamisnak tekintette a francia materialisták tanát, akik „az embert csupa machinának és min-

zok, makettek, dokumentációs filmek tettek még színesebbé és konkrétabbá — nemcsak a jelenlevő szocialista országok (Bulgária, Szovjetunió, Német Demokratikus Köztársaság, Lengyelország, Jugoszlávia, Magyarország és Románia) eddig elért mennyiségi eredményeinek felmérésére adott alkalmat, hanem bizonyítékul szolgált arra, hogy ma az építőművészek érdeklődése a modern technika lehetőségeinek mennyiségi kihasználása mellett a nemzedékek perspektívájában felmért kényelmi és minőségi igények kielégítése felé fordul.

Ezért került a tanácskozások homlokterébe az épület-együttesek és városnegyedek tervezésében a formák változatoságának, a klimatizálásnak, hangszigetelésnek, a parkosított környezetnek, a forgalom kiiktatásának megannyi problémája.

A lengyel küldött megállapította, hogy az építkezésekben jelenleg megmutatózó egyhangúságot nem az előre gyártott elemek technikáját kell felelőssé tenni, hanem inkább az építészeket, akik még nem tanulmányozták kellő mértékben az építkezések változatosabbá és színesebbé tételének technika kínálta lehetőségeit.

A német küldött a háztartási kényelem perspektívájáról és a lakásépítést és tervezést befolyásoló igényeiről, a román előadó a társadalmi kategóriák igényeirek alkalmazott lakástervezés szükségességéről, a csehszlovák előadó a civilizáció rohamos fejlődéséről és e fejlődés igényeiről beszélt.

A lakáskérdés így nemcsak a jelen, hanem a jövő igényeinek perspektívájából nézve nyilvánvalóan az építőművészet egyik alapvető problémája.

téka

Titu Georgescu

Intellectuali antifascisti in publicistica românească

Egység a sokféleségben — így lehetne jellemezni a Titu Georgescu válogatta cikkgyűjteményt. Íróknak, közéleti embereknek, tudósoknak, művészeknek a legkülönbözőbb sajtóorgánumokban 1933 és 1943 között megjelent, különféle témákkal foglalkozó írásait tartalmazza; e változatosság mögött azonban ott van az egység: a közös állásfoglalás a fasiszmus ellen. A párt vezette antifasiszta tömegharcban a toll harci eszközüvel küzdő értelmiségiek egy csoportjának (hiszen a válogató nem léphetett fel a teljesség igényével) állít emléket a szerző akkor, amikor az akkori cenzúra elől rejtektakat találó nyomdafestéket látott írásokat a mai olvasó kezébe adja. (Editura științifică, 1967.)

Benedek Elek

A százesztendőös jövendőmondó

A meseíró Benedek Elek gyermekkori ismerősünk. A harcok publicistát és az erdővidéki falu világát feltáró elbeszélőt az utóbbi évtizedben ismertük meg az 1957-ben és 1959-ben sajtó alá rendezett cikkgyűjteményből (Halljátok, emberek!), illetve novelláskötetből (A harismadár). Most e két kötet anyagából készült válogatást nyújt át a kiadó: elbeszéléseket, karcolatokat is, közéleti publicisztikát, irodalombírálatot is. A kötethez írott előszavában Balogh Edgár az írók megőrző, művét napjaink részévé tevő vonásokról tárja elénk: közéleti és közírói munkásságának harcok demokratizmusát, novellisztikájában „a benső emberség finomművességét”, „a humanista esztétikumot.” Benedek Elek

denekben a maga tulajdon hasznát kereső alacsony valóságnak állítják lenni” (*Erkölcsei antropológia*, 54), de maga sem riadt vissza a társadalomra vonatkozó mechanicista hasonlattól, sőt azt is elfogadta, hogy a tartományonként változó táplálkozás mód befolyásolja a jellemet. Ugyanakkor metafizikus és idealista módon hangoztatta, hogy „a szabad cselekedeteket vezérlő princípiumoknak és törvényeknek... szükségeseznek és változathatatlanoknak kell lenni” (*Tiszta erkölcsi filozófia*, 15).

Bizonyára enyhébben ítélte volna meg a francia materialisták etikáját, ha olvasta volna Kiss Mihály Helvétius-fordításának e nem kevésbé metafizikus tételét: „A morálnak változhatatlannak kell lenni, és nem követheti... az embernek különös haszonkeresését.” Hiszen Köteles is megfélemezte a privatizmust. Az említett fordítás etikai elveit közül — ha leszámítjuk az eudémonizmust és az ateista meg-alapozást — csak a mechanikus determinizmussal nem értett egyet. Szabadságfogalma idealista ugyan, de nem éppen metafizikus, távolról sem mereven indeterminista, hanem a „törvényadó okosság” felmagasztalása.

Továbbá: a valóságot illetően ő csak végtelen szabaddá válási folyamatot állapított meg, s jöllehet posztulálta az isteni, azaz tisztára ésszerű és teljesen szabad akaratot, autonómista etikáját külön cikkelyben „az Isten akaratjának princípiumától” is elhatárolta. Köteles mérsékelt vallásossága nem egy hanyatló osztályé, amely mennyei szentesítésre hivatkozva áltatja magát és a többieket, hanem azé az óvatosan feltörekvő osztályé, mely a helyzet javulását még kénytelen társadalomfeletti erőttől is várni, de már hiszi céljai jogosságát és elérhetőségét.

A *Statisztikában* Köteles már szóba sem áll az idealistákkal: „Itt nem veszedünk a szörszálhasogató idealistákkal, hogy demonstráljuk nékiek azt, hogy a tokaji Ausprug nemesak idea vagy képzelet, hanem valóságos ital... Itt azok jönnek elő, amelyek az embert mint embert, a hazfit mint hazfit... legszorosabban inresszálnak.” Márpedig a hazfit a hazának, az igaz embert mint embert az emberiségnek a boldogulása érdeklő elsősorban, és e boldogulás feltétele a munka.

Köteles vallotta a munka örömét és hasznát. Adam Smith szellemében minden munkát értékforrásnak tekintett. Smith klasszikus művének Garve-féle fordítását már első kurzusa bibliográfiájába fölvetve. Az angol szerző etikai elvéről így írt: „értelme éppen az, amely a formás princípiumnak, csakhogy Kant szorosabban meghatározta és jobban kifejezte a maga gondolatjait” (*Tiszta erkölcsi filozófia*, 164). Kötelest a kapitalizálódás kérdései nem annyira a politikai gazdaságtan, mint inkább a gazdaságpolitika szem-szögéből foglalkoztatták. Vezérelve volt, hogy „a politikának meg kell egyeznie az erkölcsi tudománnyal”. Amiképp „gyáva morálnak” minősítette azt, amely szerint az emberben „legkisebb jóra való tehetőség, jó gondolat és indulat is nincsen”, úgy hirdette, hogy „másokat bizonyos интересszéből, szántszándékkal tévelygésbe taszítani, setétségben és tudatlanságban tartani nyomorult és gyáva politika” (*Erkölcsei antropológia*, 54. és 142.). E gyávaság ellen tiltakozott ben-

ne a demokrata humanista, a felvilágosodás híve, a pedagógiai optimista.

Nem róhatjuk fel Kötelesnek, hogy sem a Martinovics-féle forradalmi, még korai útert, sem a Berzevicsy-féle, Habsburg-pártian antifeudális, tehát ábrándos ökonomista tervért nem lelkesedett. A nemzeti formájú, polgári tartalmú kultúráért harcolva, a haladás járható útját választotta, mégpedig ennek az útnak a göröngyösebb sávjára lépett rá. E „filozófiai sáv” bal széle, a materializmus szintén járhatatlan volt akkor. Még ha egy tucatnál több kézíratos másolata kerül is elő a Kiss Mihály készítette fordításnak, ebből nem következethetünk a materializmus széles tömeghatására.

A XIX. század elején az osztályharc hazai előzményei (a Horea vezette jobbágyfelkelés, Martinovicsék polgári-köztársasági mozgalma, a progresszív nemesi törekvések) legjobb értelmiségieinket mintegy ösztönözték arra, hogy tanuljanak a „francia típusú” forradalmasulás német ideológiai megfelelőjéből, „feldolgozásából”. Az 1867-es kiegyezésig nálunk leginkább Kant, Hegel és Feuerbach hatott. Mindegyik főként német népszerűsítők (Krug, Erdmann, Büchner) révén. Mégis Köteles, Erdélyi János vagy Mentovich Ferenc kimagasló gondolkodóink közé tartoznak. A maguk szerény erejéhez mérten hozzájárultak a polgárosodáshoz, olyan osztályviszonyok megérlelődéséhez, melyek lehetővé és szükségessé tették a marxizmus befogadását.

Köteles volt a legpozitívabban értékelhető erdélyi magyar kantianus. Derekanan kivette részét a hazai wolffianizmus felgöngyölítéséből, annak a hídnak a megalkotásából, mely összeköti az objektív idealizmus két legnagyobb német képviselője, Leibniz és Hegel magyar követőit, átvezetve a nemesi metafizikus felvilágosodástól az 1848-as polgári demokratikus forradalmat közvetlenül előkészítő ideológiához. A materializmus és idealizmus közt ingadozó Kant bölcséleti kompromisszumának materialista elemei nagyobb mértékben jelentek nála, mint amilyenben érvényesült az idealista dialektika Hegel — e leghatározottabban dialektikus Marx előtti gondolkodó — erdélyi híveinél. (Köteles Hegellel egy éven, néhány hónappal korábban született és vele egy időben halt meg, de a későn kiteljesedő és lassan terjedő hegeli filozófia valószínűleg ismeretlen maradt számára.)

Köteles felett tartott emlékbeszédében mondotta Szász Károly a néhai professzor egyik gondolatára támaszkodva: „A munkás ember az időnek vetélkedő társa, megelőzi annak lassú érlelését...” Kötelesnek mindenekelőtt azért jár elismerés, mert a haladást gátló feudális államban, egy átmeneti, válságos — a népi felvilágosodásnak nem kedvező, a gyakorlati reformokat még nem tűrő — korszakban a hűbéri-gyarmati önkényuralom és az arisztokratizmus ellen szót emelő, polgári-hazafias humanista módjára élt, eszmélkedett, hatott. Lendületnek induló etikai irodalmunk nemcsak elősegítheti fő műve felmérését, de olykor tán egy kis ihletet is meríthet belőle.

Hajós József

téka

szerinte „*Ady-előd és népi harcos, a szocializmus külsőbőig érő irodalomtörténeti hős. Nem vég, hanem kezdet.*” (Irodalmi Könyvkiadó, 1967.)

Alain Robbe-Grillet

Gumele

A véletlen hozta, hogy az „új regény” teoretikusának, A féltékenység rései közismert írójának egyidőben két munkáját is olvashatjuk. Világirodalmi folyóiratunk, a Secolul 20 júliusi száma közli Az útvesztőben című regényét, míg első munkája, a Gumik a világirodalmi kiadó Meridiane-sorozatában látott napvilágot.

Mi jellemzi ezt a pályanyitót, 1953-as fogantatású munkát? Mindaz, ami később még félreérthetlenebbül sajátosságát Robbe-Grillet ábrázolástechnikáját: a tárgyfetisizmus-sá váló tárgyiasság, a fagyosan szenttelen leírások, s az, amit Sartre találóan, e művekkel kapcsolatban, „laboratóriumi sematizálásnak” nevezett, s mely e műben az antik Odipusz-mítoszt egy krimi vázára építi, s kikerülhetetlen végzetté sodorja: Dupont tanárnak egy meghatározott órában meg kell halnia, s meg is hal, kikerülhetetlenül. Az olvasóban viszont válaszolatlan marad a kérdés: ez a neoavantgardista ellenirodalom merre és hogyan fejleszthető tovább? (Editura pentru literatură universală, 1967.)

